

Uticaj sukoba na istoku Evrope na ekonomsku situaciju zemalja Balkana

The impact of conflict in Eastern Europe on the economic situation of the Balkan countries

S. Stanišić, Univerzitet Sinergija Bijeljina, Ž. Spalević Univerzitet Sinergija Bijeljina, P. Spalević, Univerzitet Sinergija Bijeljina

Sažetak— Kao i pandemija, i ova kriza pokazuje koliko se opasno oslanjati na uvoz i uopšte zavisiti o bilo kome izvana. Za svaku ekonomiju neophodna je samoodrživost u što većoj mjeri i diverzifikacija ekonomskih odnosa, tako da zemlja ne zavisi o uvozu za većinu svojih potreba niti da zavisi o samo jednom ili dva tržišta za plasman izvoza. Globalne efekte rata na istoku Evrope svakako je osjetila i regija Balkana, ali ne svi u jednakoj mjeri. Srbija kao veliki proizvođač žitarica i generalno hrane sigurno ima daleko bolju poziciju u ovoj oblasti u odnosu na Bosnu i Hercegovinu i druge države regije koje u prevelikoj mjeri zvisu od uvoza. Takođe, Srbija i Hrvatska imaju vlastitu proizvodnju i preradu nafte i plina kojom pokrivaju određeni dio svojih potreba. Hrvatska, kao članica Evropske unije, ima sa te strane pomoć i pristup evropskim fondovima za ublažavanje negativnih efekata sankcija i krize. Bitan faktor predstavlja i odnos prema sankcijama, odnosno hoće li određena država uvesti sankcije ili ne. Dešavanja oko Ukrajine jasno pokazuju koliko je važno da se zemlje, posebno manje, oslone mnogo više na domaću proizvodnju i svoje ekonomske resurse. Efekti situacije na istoku Evrope odnose se na energetska krizu, nastavak trenda poskupljenja, kao i gubitak ruskog tržišta za brojne kompanije.

Ključne riječi— kriza; sankcije; ekonomija; uvoz; poskupljenja

Abstract – Like the pandemic, this crisis shows how dangerous it is to rely on imports and to depend on anyone from the outside in general. Self-sustainability to the greatest extent possible and diversification of economic relations is necessary for any economy, so that the country does not depend on imports for most of its needs, nor does it depend on only one or two markets for the placement of exports. The global effects of the war in Eastern Europe were certainly felt by the Balkan region, but not all to the same extent. Serbia, as a large producer of cereals and food in general, certainly has a much better position in this area compared to Bosnia and Herzegovina and other countries in the region, which depend too much on imports. Also, Serbia and Croatia have their own production and processing of oil and gas, which cover a certain part of their needs. Croatia, as a member of the European Union, has from that side help and access to European funds to mitigate the negative effects of sanctions and the crisis. An important factor is also the attitude towards sanctions, i.e. whether a certain country will introduce sanctions or not. The events surrounding Ukraine clearly show how important it is for countries, especially smaller ones, to rely much more on domestic production and their economic resources. The effects of the situation in Eastern Europe relate to the energy crisis, the continuation of the trend of price increases, as well as the loss of the Russian market for numerous companies.

Keywords – crisis; sanctions; economy; import; price increases

I. UVOD

Kriza na istoku Evrope je krenula uporedo s početkom oporavka ekonomija svijeta od posljedica izbijanja i širenja i virusa COVID-19 u protekle dvije - tri godine, te od ogromnih i negativnih ekonomskih efekata koji su uslijedili. Rat u Ukrajini omeo je oporavak globalne privrede, što se odrazilo u ogromnom porastu cijena energenata i poljoprivrednih proizvoda, posebno nakon uvođenja sankcija raznim sektorima ruske privrede, Centralnoj banci te zemlje i njenim monetarnim rezervama u inostranstvu.

Efekti krize su se do sada odrazili na različite zemlje i regije svijeta, jer su generalno doprinijeli rastu stope inflacije uz značajan rast cijena, što će biti prikazano u nastavku rada. To je izazvalo snažne intervencije velikih centralnih banaka širom svijeta. Visoka inflacija traje duže nego što se očekivalo i u mnogim ekonomijama inflacija je u prvoj polovini 2022. godine bila najviša od perioda 1980-ih.

Kriza može dovesti do sve većeg negativnog stava prema ideji globalizacije, globalne ekonomske integracije i slobodne trgovine koja koristi svima. Svakako u ovoj situaciji najgore je prošao bankarski sektor, gdje su posljedice već osjetile banke poput VTB-a i Sberbanka, koja je već dobila nove vlasnike u Bosni i Hercegovini i zemljama regiona. U ekonomskom smislu, izolacija bilo kojeg bitnog dijela svjetske ekonomije uvijek ima negativne efekte na globalnu ekonomiju jer tržište ne može optimalno alocirati resurse.

Nedostatak hrane se posebno osjetio u zemljama koje zavise o uvozu ukrajinskih žitarica i jestivog ulja. Ipak, posljedice su daleko veće. Kriza, zajedno s ekstremnim vremenskim prilikama uzrokovanim klimatskim promjenama i privrednim šokom izazvanim pandemijom, podstiče globalnu krizu nestašice hrane. Nestašica hrane i energije dovela je do velike promjene u životima mnogih - otkako je počela kriza u Ukrajini: posljedica je bila porast cijena. Kad nečega ima manje, njegova vrijednost raste — a kada hrana i gorivo poskupe, poskupi i sve ostalo. Predviđa se da će inflacija puno jače pogoditi zemlje s nižim bruto društvenim proizvodom. Kao da nije bilo dovoljno što su povećani troškovi, već bi cijene mogle još godinama ostati visoke. Pored evidentne recesije, mnogo teža situacija je stagflacija, u kojoj je recesija praćena visokim rastom cijena u privredi, odnosno inflacijom.

Problem nastaje što politike za borbu protiv visoke inflacije istovremeno pogoršavaju recesiju, uključujući nezaposlenost, a politike za ublažavanje recesije pogoršavaju problem inflacije. Posljednji put pojavio se problem stagflacije 70-tih godina a trenutna situacija dobrim dijelom upravo podsjeća na taj period. Cijene sirovina rastu, posebno energenata (nafta, gas, struja), a tome je prethodio dug period ekspanzivne monetarne politike, popularno nazvane „štampanje novca“. Uteha može biti da su neke stvari u privredi bolje nego 70-ih godina.

II. MEĐUZAVISNOST EKONOMIJA

Zahvaljujući funkcionisanju svjetskog tržišta međusobno su zavisne sve nacije svijeta i njegovo postojanje je nužno za sve. Ta međuovisnost nije jednak intenziteta i značaja. Zavisnost zemlje o svjetskom tržištu redovno je obrnuto srazmjerna veličini i stepenu razvijenosti njenoga nacionalnog rasta. Ako je nacionalno tržište neke zemlje veće i razvijenije, ona je manje zavisna o svjetskom tržištu, jače utiče na svjetsko tržište kao i na oblikovanje cijena i odnosa na njemu¹. Ekonomska nezavisnost je još uvijek mit za male zemlje u okviru moderne ekonomije. Vidjeli smo to na primjeru rasta cijena životnih namirnica a iste možemo proizvesti, ali i ne faktore proizvodnje koji su kritični za sam proizvodni proces. Zavisnost od globalnih prilika karakteristična je za male ekonomije zemalja Balkana. Posljedice jednog ovakvog sukoba treba posmatrati lokalno iz pozicije Bosne i Hercegovine i globalno na svjetskom nivou, što će se opet odraziti i na našu državu. Iako se smatra da takav jedan sukob neće u velikoj mjeri uticati na našu državu, treba napomenuti da Ukrajina predstavlja značajnog izvoznika kukuruza i pšenice i drugih žitarica. Sa druge strane, ruska ekonomija je u velikoj mjeri zavisna o izvozu roba i prihoda od prodaje sirove nafte, naftnih derivata i prirodnog gasa, koji čine oko polovinu ruskog budžeta. Bosna i Hercegovina nema značajne, direktne trgovinske veze sa Ukrajinom, ali ima sa Rusijom u dijelu uvoza energenata.

Tretirana od strane Zapada kao neprijatelj, i nakon okončanja Hladnog rata, Rusija je na kraju to zaista i postala.² Zapadne zemlje, koje su uvele niz paketa sankcija prema Rusiji, ostaviće posljedice najviše po Rusiju, ali jednim dijelom i za svoje ekonomije. Uvođenjem sankcija Rusiji, koja je ujedno spada među najveće svjetske ekonomije i jedan od najvećih proizvođača trajnih proizvoda, dovest će do veće inflacije, manjeg ekonomskog rasta i vrlo vjerovatno problema na finansijskim tržištima. Tretirana od strane Zapada kao neprijatelj Rusija je na kraju to zaista i postala.³ Definitivno razrešenje ukrajinske krize još uvek nije na vidiku, ali skorašnje akcije velikih sila učinile su međunarodni poredak daleko nesigurnijim.⁴

Lokalna i regionalna sukobljavanja su ambijent sučeljavanja interesa velikih sila, tako da sve krize u kojima se

široj svijeta oni sukobljavaju reflektuju se na ukupne odnose sa najčešće lošim posljedicama. Sukobom Rusije i Zapada se ide u smjeru da su, na primjer, nacionalne politike Srbije i Makedonije bliže Rusiji, a nacionalne politike Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Albanije, bliže su Zapadu.⁵

Zemlje zapadnog Balkana mogu savladavati etape procesa unapređenjem bilateralne i multilateralne, regionalne saradnje.⁶ Problem ekonomija zemalja zapadnog Balkana je i u tome što se i danas pokušava voditi privreda bez potrebne upućenosti u sve važne globalne i regionalne trendove u svijetu. Nisu se izvukle ni odgovarajuće pouke iz prvih talasa globalizacije. Lomeći se između vašingtonskog i moskovskog konsenzusa, kasnilo se u traženju rješenja na bazi domaćeg, odnosno regionalnog konsenzusa, uvažavajući specifičnosti zemalja regiona.⁷ Aktuelna kriza zbog rata u Ukrajini i sve posljedice vezane za nju, poput poremećaja u lancima snabdijevanja, energetske krize i inflacije, odražavaju se i na promjene u spoljnotrgovinskoj razmjeni zemalja regije. Iako bi zbog obrade podataka u statističkim zavodima trebalo pričekati za reprezentativnije analize tržišta, već prvi podaci govore da se regionalna tržišta bolje povezuju i preuzimaju primat od dosadašnje globalne razmjene i trgovine. U prvih devet mjeseci ove godine Bosna i Hercegovina je izvezla 1,05 milijardi evra vrijednu robu i usluge, a iz Hrvatske uvezla vrijednost od 1,08 milijardi evra. Bosna i Hercegovina je za prvih devet mjeseci u Srbiju izvezla roba u vrijednosti oko 917 miliona evra, a uvezla 1,17 milijardi evra, čime se približila na 80% pokrivenosti uvoza izvozom. S tim podatkom je Srbija na tabeli prestigla Njemačku na drugom mjestu najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera Bosne i Hercegovine.⁸ Ovi podaci su rezultat, povećanih cijena roba koje Bosna i Hercegovina izvozi u Hrvatsku i Srbiju, a koja je u tim zemljama deficitarna – električna energija, ugalj, aluminijum i proizvodi metalske industrije. Istovremeno je u susjednim zemljama povremeno uvođena zabrana izvoza pojedinih proizvoda, poput prehrambenih proizvoda koji su se masovno izvozili u Bosnu i Hercegovinu. To je sigurno uticalo na manji uvoz, ali i ostavljalo veći prostor domaćim kompanijama za izvoz na druga konkurentna tržišta u regiji. Regija zapadnog Balkana ima moguću odgovor na, od Svjetske banke najavljene, ekonomske nedaće poput recesije.

Cijena sirovina na svjetskom tržištu koje se mogu povezati sa krizom praktično se odrazila na inflaciju potrošačkih cijena širom Evrope pa tako i u zemljama zapadnog Balkana. Pretpostavke o cijenama sirovina, koje su važan element projekcija inflacije, znatno su se pogoršale nakon početka sukoba. Projektovani porast cijena nafte za 2022. godinu tako se neposredno nakon početka krize udvostručio sa 25% na 50% rasta na godišnjem nivou a ubrzao se i očekivani porast

⁵ Duić, D. (2015). Koncept koherentnosti u pravu Europske unije“. UDK: 340.112:347.176(4)EU 340.112:061.1(4)EU. Izvorni naučni rad. Zbornik PFZ. 65. (3-4) 537-553. Zagreb.

⁶ Bahtić S., Čolaković N., Mulić M., (2017), Kohezivno jačanje kao ključ ekonomskog prosperiteta država zapadnog Balkana, Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije, Vol 7 No 1, p. 39.

⁷ Đerić B., Realni sektor privrede u svjetlu utihnule globalizacije, modernizacije i paradigme održivog razvoja, (2020), Jahorina Business Forum, p. 43.

⁸ <https://www.akta.ba/registar/8085/agencija-za-statistiku-bih-sarajevo> (pristupljeno 15.09.2022.)

¹ Mrkonjić Ž., Jerinić M., Barić A. (2021), Posljedice Covid krize na međunarodno poslovanje i trgovinske politike zemalja, New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., p. 91.

² Sakwa R., (2022), The death of Europe? Continental fates after Ukraine, International Affairs, John Wiley & Sons Ltd. p. 566.

³ Lamberto Z., (2022), Ukraine and the Crisis of European Security, Horizons, Belgrade, Vol. 2. p.46.

⁴ Trapara V., (2015), Savremeni značaj Makindorovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize, Međunarodna politika, Vol. 1155, p. 35.

cijena ostalih sirovina. Povećanja cijena energenata, prehrambenih i drugih sirovina na svjetskom tržištu različitim se intenzitetom prelivaju na inflaciju potrošačkih cijena širom Evrope. Rast cijena hrane i drugih sirovina, kao i energenata, nadovezao se i ojačao tendenciju ubrzanja inflacije koja je započela sredinom prošle godine pod utjecajem problema u snadbjevanju lancima nabavke i porasta potražnje zbog ponovnog otvaranja privreda. Globalne cijene hrane su na najvišem nivou otkako je prije 60 godina počela da se vodi ova vrsta evidencije, prema indeksu Ujedinjenih nacija, koji je skočio skoro 13% u martu 2022.

U zemljama zapadnog Balkana cijene svakodnevno rastu, pre svega kao posledica krize u Ukrajini i globalnih strahovanja da bi problemi u snabdevanju naftom, gasom, ali i sirovinama iz Rusije i Ukrajine mogli dodatno da utiču na troškove i kvalitet života.⁹ Dok se sve veći broj ljudi širom svijeta bore da obezbede hranu, ukrajinski poljoprivrednici žale se da im je ugrožen rad i distribucija i da će im možda istrnuti svi prinosi.

U ekonomskom smislu, izolacija bilo kog bitnog dijela svjetske ekonomije uvijek ima negativne efekte na cijelu globalnu ekonomiju jer tržište ne može optimalno alocirati resurse. Nezavisno o trajanju krize, može se nastaviti već ranije započeti trend preorijentacije ruske ekonomije na tržišta izvan zapadnih zemalja kao sigurnija, a s druge strane traženje alternativnih tržišta za rusko od strane zapadnih zemalja, prije svega kada je riječ o energetici. Takođe, sve države svijeta i u pandemiji i u ovoj krizi shvataju koliko je značajno imati vlastite resurse i samoodrživost. Od početka krize izazvane sukobima u Ukrajini svjedoci smo trenda poskupljenja prije svega nafte, plina i nekih žitarica, a posljedično i svih ostalih proizvoda u čijoj proizvodnji u značajnoj mjeri učestvuju i ovi proizvođači. Najranjivije su one ekonomije čija vlastita proizvodnja ovih proizvoda je na minimumu ili je nema nikako, odnosno koje su potpuno ili dominantno zavise o uvozu. U tim okolnostima nemoguće je izbjeći poskupljenja, čak i drastična, ukoliko njihove vlade ne intervenišu određenim mjerama. Dugoročno je moguće da drugi proizvođači ovih proizvoda povećaju svoje kapacitete i time nadomjesto ruske i ukrajinske, što bi cijene ponovo mogle umanjiti, ali to se ne može riješiti preko noći i u određenom periodu poskupljenja su izvjesna.

III. UTICAJ INFLACIJE NA PROMJENE CIJENA

Za 2022. godinu u cjelini, prosječna inflacija će biti dvocifrena za većinu zemalja. Osim povišenih cijena hrane, glavni razlog visokog nivoa inflacije su cijene energenata zbog tekuće krize. U slučaju oštre zime, mnoge zemlje regiona će vjerovatno imati ozbiljnih problema da pokriju svoje potrebe prirodnog gasa količinama koje su uskladištene. A ako i Njemačka padne u recesiju i ako velika industrijska postrojenja budu zaustavljena zbog nestašice energije, onda će i druge zemlje posebno Češka, Mađarska, Slovačka, Poljska i dijelovi zapadnog Balkana, takođe ispaštati zbog bliskih ekonomskih veza sa Njemačkom.¹⁰

⁹ Dabić D. (2022), Zajednička spoljna i bezbjednosna politika Evropske unije prema ukrajinskoj krizi, Međunarodna politika, Vol. 1158., p. 18.

¹⁰ <https://wiiw.ac.at/> (pristupljeno 18.09.2022)

Ekonomski učinak ekonomija Zapadnog Balkana i dalje je pod uticajem krize u Ukrajini i posljedičnog naglog povećanja cijena energije i usporavanja globalnog rasta.¹¹ U prvoj polovini 2022. godine u nekoliko zemalja evidentiran je ekonomski rast koji je prevazilazio očekivanja. Međutim, u drugoj polovini taj zamah rasta se počeo usporavati zbog rastućih izazova. Veće cijene energije i hrane dovode inflaciju do nivoa koji nisu zabilježeni godinama unazad. A upravo je to jedan od razloga za smanjenje kupovne moći stanovništva. Pa se tako i tržište rada počinje usporavati uz usporavanje zapošljavanja u uslovima visoke inflacije i sve veće naizvjesnosti. Vlade zemalja na Zapadnom Balkanu provode neophodne mjere kao odgovor na energetska krizu i rastuću inflaciju, ali je cijena tih mjera velika.

Zemlje regiona, ali ne samo one, izložene su inflatornim udarima izazvanim poremećajima na globalnom tržištu, krizom u Ukrajini i sankcijama Rusiji.

TABELA I STOPA INFLACIJE U ZEMLJAMA REGIONA

	Stopa inflacije			
	BiH	Srbija	Hrvatska	Crna Gora
2021.	3,6%	4,3%	3,8%	4,5%
2022	14,4%	14%	12,1%	14,9%

Izvr: Agencija za statistiku BiH, Republički zavod za statistiku Srbije, Državni zavod za statistiku Hrvatska, Uprava za statistiku - MONSTAT

Prema raspoloživim podacima, stopa inflacije u Bosni i Hercegovini je zvanično najviša među zemljama okruženja. Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku BiH,¹² godišnja stopa inflacije u septembru 2022. godine iznosila je 14,4 %. U istom mjesecu prošle godine inflacija iznosila je 3,6 %. Nivo cijena u septembru ove godine u odnosu na isti mjesec prethodne godine viša je za 17,3 %. Osim goriva 30,3 %, za godinu dana su najviše poskupjeli hrana 22,7% i troškovi stanovanja i režija 11,3 %.

Inflacija u Srbiji u septembru ove godine iznosila je 14%, potrošačke cijene u septembru 2022. godine su veće 11,4% nego u septembru 2021. godine.¹³ Vladina kontrola cijena u Srbiji delimično uspijeva da ukroti inflaciju, koja je u maju dostigla 10,4 %, što je drugi najniži nivo u regionu Zapadnog Balkana.

Potrošačke cijene u septembru 2022. godine u Crnoj Gori u odnosu na isti mjesec 2021. u prosjeku su više za 14,9 %. Prema podacima, iz septembra 2021. i istog mjeseca 2022. godine najdrastičniji je rast cijena registrovan je za čvrsta goriva od 49,9%, zatim ulja 37,6%, goriva 32 %.¹⁴

Godišnja stopa inflacije u Hrvatskoj poprimila dvocifrenu vrijednosti, i dostigla je 12,1%. Najveći rast potrošačkih cijena u prosjeku zabilježen je kad je u pitanju gorivo za 20,3%,

¹¹ <https://www.worldbank.org/> (pristupljeno 29.09.2022.)

¹² <https://bhas.gov.ba/> (pristupljeno 29.09.2022.)

¹³ https://www.ipc.rs/statisticki_podaci/2022/inflacija-merena-indeksom-potrosackih-cena-u-2022-godini (pristupljeno 20.09.2022)

¹⁴ http://monstat.org/cg/prikazi_metapodatke.php?id=1001&pageid=1001&name=Indeks%20potro%9Aa%E8kih%20cijena (pristupljeno 20.09.2022)

hrane i bezalkoholna pića, za 16,9 %, kao i cijene električne energije i plina za 16,9%.¹⁵

Kao što su porasle cijene svih roba, ista situacija je i sa gasom. Obustava gasa znači poskupljenje, od trenutka kada je gas postao roba kojom se trguje na berzi svi proizvođači i građani su izloženi milosti i nemilosti berze. Zbog čitavog niza okolnosti, infrastrukturnih i geopolitičkih Evropa se nalazi u energetske krizi koja je jakog intenziteta.

Još jedna oblast koja je pogođena krizom u Ukrajini je povezana sa sigurnošću snabdjevanja hranom koju je izazvala. Cijene poljoprivrednih proizvoda na globalnom nivou od sredine 2020. godine stalno rastu, uzrokovane negativnim posljedicama pandemije COVID – 19, a kriza u Ukrajini otežava stanje na tržištu jer su se pod uticajem krize cijene nastavile povećavati a sama dostupnost hrane se širom svijeta smanjuje. Rusija je na početku krize najavila zabranu žitarica što je prouzrokovalo destabilizaciju tržišta. Sa druge strane, Ukrajina koja se smatra žitnicom Evrope, jedan je od najvećih svjetskih proizvođača i izvoznika poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Ukrajina i Rusija zajedno pokrivaju oko 30% svjetskog snabdjevanja pšenicom i kukuruzom, kao i više od polovine svjetske proizvodnje suncokretovog ulja.¹⁶ Ovakva situacija se reflektovala na nagle i velike skokove cijena upravo ovih namirnica.

Definitivno razrešenje ukrajinske krize još uvek nije na vidiku, ali akcije velikih sila učinile su međunarodni poredak daleko nesigurnijim.¹⁷

IV. ZAKLJUČAK

U regiji Zapadnog Balkana se susreću različiti, suprotstavljeni, pa i neprijateljski usmjereni interesi lokalnog, nacionalnog, regionalnog i globalnog karaktera. Lokalna i regionalna sukobljavanja su ambijent sučeljavanja interesa velikih sila, tako da sve krize u kojima se širom svijeta oni sukobljavaju imaju odraza na ukupne odnose sa najčešće lošim posljedicama.

Cijena sirovina na svjetskom tržištu koje se mogu povezati sa krizom odrazila se na inflaciju potrošačkih cijena širom Evrope pa tako i u zemljama zapadnog Balkana. Sve države svijeta i u pandemiji i u ovoj krizi shvataju koliko je značajno imati vlastite resurse i samoodrživost. Od početka krize izazvane sukobima u Ukrajini svjedoci smo trenda poskupljenja prije svega energenata i žitarica, a posljedično i svih ostalih proizvoda u čijoj proizvodnji u značajnoj mjeri učestvuju i ovi proizvodi. Sve države se na svoj način bore sa ekonomskom krizom koja se, pre svega, pokazuje u rastućoj inflaciji. Vlade određenih zemalja donijele su mjere da se ograniči procenat marži životnih namirnica, kako bi pokušali da zaštite svoje građane od nekontrolisanog rasta cijena ovih proizvoda. Sličan je odnos i prema cijenama goriva u pojedinim zemljama, gdje su Vlade donijele mjere o smanjenju akciza na gorivo. Predviđanja do kraja godine

pokazuju da je od zemalja regiona najteža situacija u Bosni i Hercegovini i Severnoj Makedoniji.

Zabilježene su nove rekordne vrijednosti od 2008. godine, od kada državne agencije za statistiku objavljuju indekse potrošačkih cijena. Prosječna inflacija će biti dvocifrena za većinu zemalja. Osim povećanih cijena hrane, glavni razlog visokog nivoa inflacije su cijene energenata zbog tekuće krize. Evidentno je da će u značajnoj mjeri kriza uticati i na ekonomske, trgovinske i finansijske trendove i kretanja ne samo na evropskom kontinentu nego u cijelom svijetu.

LITERATURA

- [1] Bahtić S., Čolaković N., Mulić M., Kohezijsko jačanje kao ključ ekonomskog prosperiteta država zapadnog Balkana, Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije, 2021. Vol 7 No 1, p. 39.
- [2] Dabić D., Zajednička spoljna i bezbjednosna politika Evropske unije prema ukrajinskoj krizi, Međunarodna politika, 2022. Vol. 1158., p. 18.
- [3] Duić, D., Koncept koherentnosti u pravu Evropske unije“. UDK: 340.112:347.176(4)EU 340.112:061.1(4)EU. Izvorni naučni rad. Zbornik PFZ., 2015. 65. (3-4) 537-553. Zagreb.
- [4] Đerić B., Realni sektor privrede u svjetlu utihnule globalizacije, modernizacije i paradigme održivog razvoja, 2020., Jahorina Business Forum, p. 43.
- [5] Hiski H., From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations, Journal of Contemporary European Studies, 2022. Vol. 23, No. 1, p. 29.
- [6] Mrkonjić Ž., Jerinić M., Barić A., Posljedice Covid krize na međunarodno poslovanje i trgovinske politike zemalja, New York: The McGraw-Hill Companies, Inc., 2021. p. 91.
- [7] Lamberto Z., "Ukraine and the Crisis of European Security", Horizons, Belgrade, 2022. Vol. 2. p.46.
- [8] Sakwa R., The death of Europe? Continental fates after Ukraine, International Affairs, John Wiley & Sons Ltd. 2022. p. 566.
- [9] Trapara V., Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize, Međunarodna politika, 2015. Vol. 1155, p. 35.
- [10] <https://www.akta.ba/registar/8085/agencija-za-statistiku-bih-sarajevo>
- [11] <https://bhas.gov.ba/>
- [12] <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/food-security-and-affordability/>
- [13] <https://web.dzs.hr/calcinfl.htm>
- [14] https://www.ipc.rs/statisticki_podaci/2022/inflacija-merena-indeksom-potrosackih-cena-u-2022-godini
- [15] http://monstat.org/cg/prikazi_metapodatke.php?id=1001&pageid=1001&name=Indeks%20potro%9Aa%E8kih%20cijena
- [16] <https://www.worldbank.org/>
- [17] <https://wiiw.ac.at/>

¹⁵ <https://web.dzs.hr/calcinfl.htm> (pristupljeno 20.10.2022)

¹⁶ <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/food-security-and-affordability/> (pristupljeno 15.10.2022.)

¹⁷ Hiski H., (2022), From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations, Journal of Contemporary European Studies, Vol. 23, No. 1, p. 29